

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOSRPSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, LISTOPAD 1964. [GODIŠTE XII]

SPECIFIČNOSTI U NORMIRANJU HRVATSKOSRPSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA

Ljudevit Jonke

Da se hrvatskosrpski književni jezik već odavna izdigao iznad dijalekta iz kojega se razvio, o tome danas ne sumnja nijedan upućeniji pratilac njegova razvoja. Pišući o tom g. 1952. u »Jeziku«, akademik Petar Skok izrazio je to vrlo odrješito ovim riječima: »Danas se već može pouzdano kazati, da je i na hrvatskoj i na srpskoj strani književni jezik (koinē), kao i saobraćajni (langue parlée), koliko se na njemu osniva, znatno prerastao hercegovačko i dubrovačko, odnosno istočno narječje, ostavivši ih kao provincijalizme iza sebe. Današnji naš književni jezik ne poklapa se više s određenim narječjem. Dobio je pečat u književnom izražaju Zagreba odnosno Beograda i ne može se više kao pravilo postavljati: 'Piši onako, kako narod govori', nego 'Piši onako, kako dobri pisci pišu'. Što je danas tome tako, razlog leži u političkom, kulturnom i ekonomskom razvitku naših glavnih kulturnih središta.«¹

Bečki književni dogovor g. 1850. pokušao je tom razvitku dati jedan tok, ali to mu je pošlo za rukom samo u glavnim linijama, i to ne svima. Poznato je da 2. tačka toga dogovora, koja govori da je za književni jezik Hrvata i Srba »najpravije i najbolje primiti južno narječje da bude književno«, nije bila općenito usvojena. A to je, čini mi se, i najvažnija tačka Bečkoga književnog dogovora. Kad su jednom bile utrte dvije staze, jedna ijekavska i druga ekavska, jedna oslonjena na hercegovačke južne govore, a druga na vojvođansko-šumadijske istočne govore, tada su se već same po sebi djelomično razvijale dvije norme koje su po društvenim, stručnim, naučnim, pa i nacionalnim utjecajima dale poseban pečat jezičnom »izražaju Zagreba odnosno Beograda«, kako je rekao akad. Skok, a moglo bi se reći i drugačije: hrvatskoj i srpskoj varijanti

¹ Petar Skok: O jezičnoj kulturi, »Jezik« I, 1, str. 6.

književnog jezika. U tome nije mogao mnogo promijeniti ni Novosadski jezični dogovor g. 1954. On je u 1. tački doduše naglasio jedinstvenost hrvatskosrpskog književnog jezika, ali je sankcionirao njegovu podijeljenost na dva izgovora: »Narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan je jezik. Stoga je i književni jezik koji se razvio na njegovoj osnovi oko dva glavna središta, Beograda i Zagreba, jedinstven, sa dva izgovora, ijekavskim i ekavskim.«² On i nije mogao drugačije, on je zatekao stanje staro preko stotinu godina, sa zdravom narodnom podlogom i s bogatim i usvojenim inovacijama književnog jezika koji prati i odražava društveni razvitak. Tako onda te dvije varijante književnog jezika imaju sve elemente pravog, svrsishodnog i djelotvornog književnog jezika s njegovim ograncima koji zadovoljavaju različne funkcije.

Svi se stručnjaci slažu u tome da nema pravilnog razvoja književnog jezika bez normiranja. Tako je i u prošlogodišnjem »Jeziku« prikazao tu nužnost s naučnoga gledišta na vrlo uvjerljiv način docent Radoslav Katičić.³ »Književni se jezik — piše on — može prilagoditi svojem specijaliziranom zadatku samo ako se svjesno i strogo normira. Samo tako on može služiti izjednačenom i jednoznačnom sporazumijevanju bez prostorne, a po mogućnosti i vremenske raznolikosti u pismu i kontinuiranom usmenom govoru. Ni jedno od tih potrebnih svojstava ne može se postići bez normiranja. Bez njega bi se na većem području što pod utjecajem lokalnih dijalekata, što samostalnim divergentnim razvojem ubrzo stvorila takva prostorna raznolikost koja bi smetala preciznom sporazumijevanju. Bez normiranja bi razvoj tekao tako brzo da se jezična obavijest pohranjena u pismu nakon razmjerno kratkog vremena više ne bi mogla vaditi i upotrebljavati bez posebnoga napora. Bez normiranja bi napokon u nekontroliranom razvoju književnoga jezika stalno bile ugrožene razlikovne opozicije njegova sustava.« Ali pod normiranjem ne smijemo misliti na nasilno krojenje kape književnom jeziku, ne smijemo misliti ni na šulekovski ni na maretićevski purizam koji su željeli izbaciti sve internacionalno i neštokavsko iz književnog jezika. Šulek je npr. predlagao naše kovanice za riječi metar i kilometar, a Maretić je odbijao bakljadu, laticu i odobravao apateku i medecinu. Ne robujemo ni svemu narodnom i ne odbijamo ni sve strano, nego se trudimo da upoznamo razvojni stupanj svojega književnog jezika kako se on očituje u djelima dobrih pisaca, a i nadograđujemo u njemu svojom stvaralačkom snagom po poznatom nam već načelu elastične stabilnosti. Jezik je sistem znakova, više ili manje poznat čitavom pismenom kolektivu jednoga naroda, pa svaka njegova povreda izaziva poremećaj u misaonom shematizmu njegovih pripadnika. Odatle neraspoloženja i protesti protiv povreda jezične norme; što ih ima više, to su neraspoloženja veća, a što ih ima manje, to se lakše podnose. Kad je koji književni

² Zaključci Novosadskog sastanka o hrvatskom ili srpskom jeziku i pravopisu, »Jezik« III, 3, str. 65.

³ Radoslav Katičić: Normiranje književnoga jezika kao lingvistički zadatak, »Jezik« XI, 1, 1 — 9.

jezik postigao viši stupanj svoje normirane zakonitosti, teže se podnosi svaka promjena, i obrnuto. Stoga su u današnje doba drastični zahvati u normu književnog jezika znatno teži nego što su bili u 19. stoljeću.

Iz svega što je dosad rečeno nužno proizlazi da naš književni jezik sa svojim dvjema varijantama ima u znatnoj mjeri i dvije norme. Služeći se književnim jezikom, osjećamo to na svakom koraku. Premda nam se obje jezične varijante većinom podudaraju, različno gledanje na normiranje književnog jezika kroz čitavo stoljeće i različne terminologije tako su nam išarale zagrebačku i beogradsku varijantu književnog jezika da smo samo književnicima i naučnim radnicima ostavili pravo na nepovredivost njihova književnog teksta. Sve ono što je obavještavanje, a to su novine, radio-emisije, obavijesti, propisi, sve je to opredijeljeno za varijantu određenog područja. A kako se zagrebački krug podudara s hrvatskim krugom i beogradski sa srpskim, jasno je da se i književnici i naučni radnici opredjeljuju prema krugu u kojem djeluju. Najviše što se moglo postići jeste to da se ni jedno ni drugo ne odbija, nego se širokogrudno shvaća kao dvije varijante jednoga narodnog jezika, pa se na taj način, upoznavanjem jednoga i drugoga, omogućava spoznavanje i iskorišćavanje cjelokupnog rječničkog blaga hrvatskosrpskog jezika, kao što preporučuje 5. tačka novosadskih zaključaka.

Sve nam to jasno govori kako je zamršen i težak posao normiranja u današnjem našem književnom jeziku. Treba svakako poštovati osobitosti dviju normâ, ali ne smijemo ih potencirati, nego svoditi na mjeru današnjeg jezičnog dostignuća, visokorazvijenog osjećanja i međusobnog dogovora. Zamišljeno je formiranje mnogih stručnih komisija pod vodstvom sveučilišta, Akademija i Matica radi usklađivanja stručne i naučne terminologije, ali to je dugotrajan i mučan posao koji ne smije ići u ekstreme ako ne želi previše poremetiti stabilnost književnog, stručnog i naučnog jezika. Docent Stjepan Babić pokazao je nekoliko puta, a osobito u članku »Uklanjanje hrvatsko-srpskih jezičnih razlika« u 3. broju prošlogodišnjeg »Jezika«, kako bi se što korisnije i ujedno principijelno moglo iskorišćavati jezično blago jednoga i drugog kruga, ali u praktičnom životu ne vidimo sklonosti da bi se pošlo takvim razumnim putem.⁴ Navike i teškoće pri promjeni pojedinih znakova djeluju svojom inercijom, i sve se odvija svojim tokom bez većeg obzira na onaj drugi tok. To dakako znači i za jednu i za drugu stranu učvršćivanje stečenih pozicija.

Nema sumnje, zajednički hrvatskosrpski Pravopis iz god. 1960. znatno je pomogao izjednačivanju pravopisnih norma. Ali ipak, gdje god su po tom Pravopisu dopuštene pravopisne dvostrukosti, npr. *pisat ću*, *srest ću* i *pisaću*, *srešću*, *vol* i *vo*, *Goethe* i *Gete*, pretežno je u svakom krugu zadržan njegov tradicionalan način pisanja. Ali više od toga karakteristična je činjenica da i u onim leksičkim varijantama koje su odobrene kao dvostruke, ali se ipak jedna jače pre-

⁴ Stjepan Babić: »Uklanjanje hrvatsko-srpskih jezičnih razlika«, »Jezik« XI, 3, str. 65 — 71.

poručuje zbog toga što više odgovara strukturi našega narodnog jezika, pojedini krugovi ostaju i dalje pri svojoj navici i ne povode se za stručnim savjetima pravopisaca. Ako pogledate u Pravopisu npr. stilizaciju o pisanju suglasnika *h* u t. 43. na str. 33. i 34, vidjet ćete da se više preporučuje pisanje, pa onda i izgovor riječi *uho, muha, buha, duhan, pastuh, protuha* (»*duhan*, ali i *duvan*«), a manje *uvo, muva, buva, duvan, pastuv, protuva*, pa ipak u pisanim tekstovima i natpisima, ne vidimo rezultate takva savjetovanja. Sve je većinom ostalo kao i prije. Isto tako i pravopisna stilizacija t. 58. na str. 48. koja glasi doslovno: »Pored narodnoga *opći, općina, uopće, svećenik* govori se i piše i *opšti, opština, uopšte, sveštenik*, što je iz crkvenoslavenskog jezika ušlo u narodne govore jednog dijela našeg jezičnog područja, pa se i ovi drugi oblici upotrebljavaju u književnom jeziku«, očekivalo bi se da će pisci početi za narodnim *opći, uopće* i napustiti crkvenoslavensko *opšti, uopšte*, pogotovu ako im je stalo do što jedinstvenijeg književnog jezika, ali to se nije dogodilo. I opet je prijašnja navika djelovala konzervativno i tako je propuštena prilika koja je mogla djelovati kao uzor na obadvjema stranama.⁵

Dok je dakle tako, teško je pretpostavljati mogućnosti većih prodora iz jedne norme u drugu. Mogući su samo oni prodori koji književnicima stvaraočima omogućuju jači jezični ili stilski izraz u njihovu tekstu. A to je i opet u skladu s načelom o elastičnoj stabilnosti. Baš zato što obje naše varijante književnog jezika imaju sve bitne osobine zreloga književnog jezika, nisu ni mogući jači prodori, a kao što dosadašnja praksa pokazuje, nisu ni potrebni. Sve su to razmjerno male interferencije koje ne smetaju nikomu razložnom ni na jednoj ni na drugoj strani. Smetaju tek onda ako se ubacuju u jezik drugoga područja u prevelikoj mjeri. To svaki pisac treba da razumije i neopravdano je ako se pri tom možda poziva na neku apstraktnu sveobuhvatnu slobodu. Dok dakle »tako stvari stoje«, treba se pomiriti s činjenicom da pored jedinstvenosti književnog jezika postoje i dvije norme, ne samo u leksičkom nego donekle i u stilskom pogledu.

Prikazivajući takvo stanje ne govorim zapravo ništa novo, nego samo fiksiram situaciju do koje smo u jezičnom i pravopisnom pogledu stigli. Osobito je anomalijaska situacija u Bosni i Hercegovini, gdje se u narodnim govorima čuje pretežno *općina, opći, uopće*, a u književnom se jeziku forsira *opština, opšti, uopšte*.⁶ Drug Katičić bi na to ispravno rekao: »Osnovni problem normiranja književnoga jezika nije dakle lingvističke nego društvene prirode.«⁷ Sve je to, naravno, potrebno znati da bi se na problem normiranja književnog jezika gledalo realno, a ne utopijski. Takva je jedna utopija zabilježena u Hrvatskoj g. 1957. i 1958. kad je zagrebačka Radio-stanica počela objavljivati vijesti

⁵ Vrijedno je ipak spomenuti činjenicu da su srpski i hrvatski lingvisti izjednačili pravopisnu terminologiju i da je ona općenito prihvaćena na objema stranama.

⁶ Vidi »Telegram«, Zagreb, god. V, br. 210, str. 2.

⁷ Radoslav Katičić, o. c., str. 5.

ekavski, onako kako ih je primila iz Beograda. To je izazvalo znatno neraspoloženje, pa je Radio-stanica uskoro napustila tu praksu. Takav je postupak objavljivanja vijesti okvalificiran kao nametanje i kao protivan principu ravnopravnosti ijekavskog i ekavskog izgovora koja je naglašena u 1. tački Novosadskog dogovora.⁸

Po svemu se dakle vidi da dvije norme ni poslije novosadskih zaključaka nisu zamijenjene jednom normom. Nema prodiranja *pozorišta, podražavanja, vodonika, vazduha, vaspitanja* i sl. u drugo područje, a i *kazalište, nasljedovanje, vodik, zrak, odgoj* ostaju također samo u svojem dotadašnjem prostoru. Vidi se jasno da hrvatski i srpski pisci ostaju pri svojem tipu književnog jezika jer je on već dobro uhodan i izgrađen s obzirom na dugu tradiciju. Ako svaka od tih dviju varijanata ima takvu privlačivu snagu kakva se dosad očitovala, sve je to onda prirodni put i pravo koje se ne može osporiti. To je pravo koje pripada svakom jugoslavenskom narodu dokle god on to hoće. Prema tome lingvisti ne mogu ništa drugo nego priznati činjenično stanje i pomagati pravilan organski razvoj književnog jezika u skladu s njegovom utvrđenom normom. Ali moglo bi se postaviti pitanje u čemu je onda ovdje koristan prilog novosadskih zaključaka o jeziku. Nema sumnje da taj prilog postoji: novosadski zaključci su pomogli da se na čitavom hrvatskosrpskom jezičnom području poštuju i uvažavaju obadvije varijante književnog jezika kao sastavni dijelovi jedinstvenog književnog jezika. Na taj način omogućuje se upoznavanje jedne i druge varijante na čitavom jezičnom području, srušene su prijašnje barijere i uklonjene su umjetne zapreke prirodnom i normalnom razvitku hrvatskosrpskog književnog jezika, te se razvija mogućnost za što potpunije iskorišćavanje cjelokupnog rječničkog blaga našeg jezika. A ako bude pametne jezične politike, to ujedno znači da će buduća jezična ostvarenja, odnosno prinove biti zajedničke, a ne pojedinačne. Sve je to velika dobit koja toliko više iskače kao pozitivnost kad se uzme u obzir koliko bi štete donio budući razvoj ako bi se išlo u raskorak. Ako pak analiziramo jezik jedne i druge varijante i u tekstovima i u emisijama, tada zapažamo tendenciju uklanjanja mnogih periferijskih osobina jedne i druge strane, a to je vrlo korisno i râdi za budućnost.

Prema svemu prikazanom vidi se da je vrlo delikatan položaj pisaca i svih onih koji se brinu za normu književnog jezika. Činjenica je da postoje dvije norme i da ih je potrebno njegovati kako književni jezik ne bi poremetio svoju stabilnost i prestao korisno vršiti funkciju pouzdanog sredstva sporazumijevanja u čitavom narodnom kolektivu. Ali isto tako potrebno je u budućem razvoju njegovati sve ono što spaja po načelu da se manje pravilno i manje narodno zamjenjuje pravilnijim i narodnijim. To je dakako dugotrajan put, ali zapravo nikomu se ne žuri jer već postoje pouzdana sredstva, postoje izgrađene književne

⁸ J. Hamm, M. Hraste, Lj. Jonke: Zajedničke emisije naših radio-stanica, »Jezik« VI, 4, str. 103—105.

jezične varijante jedinstvenog jezika. A svaki pokret prema zajedničkome treba da bude obostran, jer jednostranosti rješenja donose samo privremene rezultate i poslije nekog vremena izazivaju nezadovoljstvo jer previše opterećuju i razlabavljuju stabilnost jedne varijante.

Sve je to dakako potrebno imati na umu, a zato i pišem ovaj članak, jer su mnogi skloni šablonski i ekstremno postupati u svakom od spomenutih dvaju pravaca. Šablonsko i ekstremno postupanje donosi u konačnoj liniji samo štetu, a realno prosuđivanje situacije i takvo postupanje unosi u našu jezičnu politiku smirenje, snošljivost i razumijevanje, a sve je to prijeko potrebno za pravilan i organski razvoj književnog jezika.

Poznato je da se neki protive normiranju književnog jezika jer smatraju da ono sprečava približavanje obiju varijanata. Njima se čini kao da je najbolji jezični kaos i bezvlade iz kojih će se tek u budućnosti razviti zajedničkim nastojanjem normirani književni jezik. Oni pri tom, dakako, zaboravljaju da takav nepouzdan i neodgovoran put ne može podnijeti kultura naroda sa široko razgranatim funkcijama književnog jezika u epohi svoje bujnosti i razbuktalosti. Takav neodgovoran postupak nanio bi toliko štete da je ne bismo mogli lako nadvladati. A i sama dosadašnja praksa pokazuje nam da oprezno normirani književni jezik s uspjehom izvršava svoje različite funkcije po čitavom srpsko-hrvatskom jezičnom području iako se pojavljuje i u dvjema varijantama.

Kada sve to znamo, tada su nam drage obje varijante te i jednoj i drugoj pravilnim normiranjem želimo samo pomoći i ništa joj ne učiniti našao. Ali da valjanog književnog jezika nema bez normiranja, to nam svima mora biti jasno. Odatle onda potječe i briga za taj književni jezik u širokim linijama i na svim razinama.

DUGA I KRATKA MNOŽINA KAO DIFERENCIJALNI SEMANTIČKI ZNAK

Vladimir Gudkov

Pored velike količine jednosložnih imenica muškoga roda koje uvijek proširuju svoju osnovu u množini i maloga broja riječi koje je nikad ne proširuju (*dan - dani, dak - daci* i dr.), ima cio niz imenica s kolebanjem u tvorbi množinskih oblika (*zvuci-zvukovi, krici-krikovi, gesti-gestovi, žbiri-žbirovi* i dr.). Upotreba dvojakih oblika množine čeka dublje stručno ispitivanje. Vjerojatno izbor kraćih ili dužih oblika zavisi od nekoliko činilaca: od dijalektalnih govornih osobina kraja odakle potječe pisac (govornik), od stilske obrade književnoga djela, možda i od sintaktičke pozicije. Katkad se oblik množine bira pod utjecajem okolnih riječi. Evo jednoga primjera. Ivo Andrić ponajčešće upotrebljava oblike *vukovi, vukova* itd., npr. u *Odabranim pripovetkama*, SKZ, knj. 2, 1954: